

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA**

DIPLOMSKA NALOGA

MONIKA BENDA

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Program: Predšolska vzgoja

GOVORNO-JEZIKOVNE MOTNJE V PREDŠOLSKEM
OBDOBJU

SPEECH AND LANGUAGE DISORDERS IN PRE-SCHOOL

DIPLOMSKA NALOGA

Mentorica: doc. dr. Darija Skubic

Kandidatka: Monika Benda

Ljubljana, maj 2014

ZAHVALA

Za pomoč in mentorstvo pri nastajanju diplomskega dela se iskreno zahvaljujem doc. dr. Dariji Skubic.

Prav tako se zahvaljujem vsem vzgojiteljicam, ki so sodelovale pri izpolnjevanju anketnega vprašalnika, s pomočjo katerega sem pridobila podatke, potrebne za raziskavo.

Še posebej pa se zahvaljujem svoji družini, možu Lojzetu, hčeram Živi, Zoji in Ajdi, mami Marji, očetu Francu, bratu Jožetu, svakinji Eriki in nečaku Matiji ter vsem prijateljem, ki so me podpirali v času študija in mi bili v veliko pomoč, ko sem potrebovala spodbudo za naslednji korak.

POVZETEK

Govor je pomemben v človekovem življenju, človeka oblikuje in mu daje možnost, da vzpostavi komunikacijo z okolico. Komunikacija pa je motena, ko se človek sooči z govorno-jezikovno motnjo. Potek razvoja govora in zaznavanje govorno-jezikovne motnje mora še posebej dobro poznati vzgojitelj, saj se govorno-jezikovne motnje pojavijo pri otrocih že v predšolskem obdobju. V teoretičnem delu sem s pomočjo strokovne literature predstavila razvoj govora, dejavnike govornega razvoja in govorno-jezikovne motnje. Vzgojiteljica v vrtcu predstavlja kot vodja skupine pomembno vlogo, saj otroke usmerja, spodbuja, in opazuje pri napredovanju na različnih področjih, še posebej na področju govornega razvoja. V empiričnem delu diplomske naloge je bilo z anketnim vprašalnikom za vzgojiteljice oz. vzgojitelje ugotovljeno, da ti prepoznajo najpogostejše govorno-jezikovne motnje otrok v predšolskem obdobju in se zavedajo, da niso strokovno kompetentni, da bi natančno opredelili vrsto govorno-jezikovne motnje v posameznem primeru.

Ključne besede: govor, predšolsko obdobje, govorno-jezikovne motnje, otrok, vzgojiteljica oz. vzgojitelj

SUMMARY

Speech is important in human life; it forms every individual and gives him the opportunity to establish communication with his surroundings. Communication is disturbed when a person is confronted with speech and language disorder. An educator must be especially familiar with the stages of development of speech perception and speech and language disorders, because speech and language disorders affect children as early as in the preschool period. In the theoretical part, I used a variety of literature to present the development of speech, language development factors and speech and language disorders. Kindergarten teacher plays an important role as a group leader because she directs children, encourages them, and recognizes and observes the progress in various areas, particularly in the area of language development. In the empirical part of the thesis, it was established with the questionnaire for educators that they are able to identify the most common speech and language disorders of children in the preschool period and realize that they are not professionally competent to accurately determine which speech and language disorder is present in a particular case.

Key words: speech, pre-school period, speech and language disorders, child, preschool educator.

KAZALO

POVZETEK	III
SUMMARY	IV
KAZALO	V
I UVOD	1
II TEORETIČNI DEL	2
1 RAZVOJ GOVORA PRI PREDŠOLSKEM OTROKU	2
1.1 Jezik in govor.....	2
1.2 Teorije govornega razvoja.....	4
1.2.1 Behavioristična teorija	4
1.2.2 Družbeno interakcijske teorije	5
1.2.3 Piagetov pristop	5
1.2.4 Pristop Noama Chomskega	5
1.3 Razvoj otroškega govora.....	6
1.3.1 Prefonematična doba otroškega govora	6
1.3.2 Doba začetnega oblikovanja glasov	7
1.3.3 Doba govornega razvoja v predšolskem obdobju	8
1.3.4 Doba govornega razvoja v šolskem obdobju	9
1.3.5 Mejniki v govornem razvoju	9
1.4 Dejavniki otrokovega govornega razvoja.....	11
1.4.1 Genski dejavniki	11
1.4.2 Otrokov spol	11
1.4.3 Družinsko okolje	12
1.4.4 Socialno-ekonomsko stanje družine	13
1.4.5 Vrtec	14
2 GOVORNO-JEZIKOVNE MOTNJE PREDŠOLSKEGA OTROKA	16
2.1 Kaj so govorno jezikovne motnje?.....	16
2.2 Vzroki za nastanek govorno-jezikovnih motenj.....	16
2.2.1 Motnje notranjega govora	16
2.2.2 Motnje izgovora	17
2.2.3 Motnje pri tvorbi glasov	17
2.2.4 Motnje toka govora	18
2.3 Najpogostejše pojavne oblike govorno-jezikovnih motenj v predšolskem obdobju	18

2.3.1	Jecljanje	18
2.3.2	Artikulacijske motnje	18
2.3.3	Brbotanje	18
2.4	Manj pogoste pojavne oblike govorno-jezikovnih motenj	19
2.4.1	Afazija	19
2.4.2	Disfazija.....	20
2.4.3	Disfonija	20
2.4.4	Afonija.....	20
2.4.5	Dysarthrija.....	20
III	EMPIRIČNI DEL.....	22
3	OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA	22
3.1	Opredelitev problema	22
3.2	Vzorec.....	23
3.3	Raziskovalna metoda.....	23
3.4	Cilji raziskovanja.....	23
3.5	Hipotezi	23
3.6	Rezultati ankete in interpretacija	24
3.6.1	Rezultati po hipotezah	31
3.7	Sklepne ugotovitve	31
IV	LITERATURA IN VIRI.....	33
V	PRILOGA	35

KAZALO GRAFOV

Graf 1:	V katerem primeru govorimo o govorno-jezikovni motnji?	24
Graf 2:	Kateri dejavnik po vašem mnenju najbolj vpliva na razvoj otrokovega govora v predšolskem obdobju?	24
Graf 3:	V kateri starosti po vašem mnenju otrok razume od 800 do 1000 besed, odgovarja na različne zahteve, ki vsebujejo besede »na«, »pod«, »gor«?	25
Graf 4:	Katera govorno-jezikovna motnja se po vašem mnenju najpogosteje pojavlja pri otrocih v predšolskem obdobju?	26
Graf 5:	Ali menite, da ste kot vzgojiteljica oz. vzgojitelj dovolj strokovno kompetentni, da zaznate govorno-jezikovno motnjo pri otroku v predšolskem obdobju?.....	27

Graf 6: Ali morda veste, za katero govorno-jezikovno motnjo gre v naslednjem primeru?.....	28
Graf 7: Ali menite, da prizadetost slušnega aparata (sluha) vpliva na razvoj otrokove govorno-jezikovne zmožnosti v predšolskem obdobju?	28
Graf 8: Pri kateri starostni meji po vašem mnenju zaznamo, ali gre pri otroku za govorno-jezikovno motnjo?.....	29
Graf 9: Ali menite, da o govorno-jezikovni motnji govorimo tudi v primeru prirojene napake govornega aparata?.....	30
Graf 10: Ali menite, da kot vzgojiteljica oz. vzgojitelj lahko staršem potrdite, da gre pri njihovem otroku za določeno govorno-jezikovno motnjo, npr. jecljanje?	31

KAZALO TABEL

Tabela 1: Mejniki v govornem razvoju (1990, str. 29-31) zapiše naslednje mejnike v govornem	9
---	---

I UVOD

Delo vzgojiteljici oz. vzgojitelju v vrtcu ponuja različne priložnosti in načine, kako lahko opravi svoj del poslanstva v dobro otrok, staršev in zaposlenih. Naloga vzgojiteljice oz. vzgojitelja je, da v procesu vzgoje in varstva otrok ravna skladno s strokovno kompetenco.

Razlog za izbor teme govorno-jezikovne motnje v predšolskem obdobju je moja osebna izkušnja na delovnem mestu vzgojiteljice.

Govor se začne razvijati ob rojstvu in njegov najintenzivnejši razvoj poteka v predšolskem obdobju, zato je pozornost vzgojiteljice oz. vzgojitelja v vrtcu v procesu razvoja govora ključnega pomena, tudi za prepoznavanje govorne-jezikovne motnje pri otroku.

S pomočjo prebrane literature in teoretičnim delom diplomske naloge sem se želela podrobneje seznaniti s tem, kaj so govorno-jezikovne motnje, predvsem tiste, ki so manj pogoste, z vzroki za nastanek govorno-jezikovnih motenj in s področji, na katerih se pojavljajo.

V empiričnem delu diplomske naloge sem s pomočjo anketnega vprašalnika želela dokazati hipotezi, da vzgojiteljice oz. vzgojitelji prepoznajo pogoste govorno-jezikovne motnje, ne pa tudi manj pogostih govorno-jezikovnih motenj ter da vzgojiteljice oz. vzgojitelji menijo, da niso dovolj strokovno kompetentni, da bi natančno opredelili vrsto govorno-jezikovne motnje pri predšolskem otroku.

II TEORETIČNI DEL

1 RAZVOJ GOVORA PRI PREDŠOLSKEM OTROKU

1.1 Jezik in govor

Jezik ni funkcija govorca, temveč je proizvod, ki ga posameznik pasivno sprejme; nikoli ne zahteva vnaprejšnjega premisleka, razmišljanje pa posega vanj le pri urejevalni dejavnosti.

Jezik je jasno definiran predmet v množici različnih dejstev govornice. Lahko ga umestimo v tisti del krožnega toka, kjer se slušna podoba poveže s konceptom. Je družbeni del govornice, zunaj posameznika, ta ga sam ne more niti ustvariti niti spreminjati; obstaja samo po nekakšni pogodbi med člani skupnosti. Po drugi strani pa se ga mora posameznik priučiti, da bi spoznal njegovo delovanje; otrok si ga prisvaja le postopno. Jezik je nekaj samostojnega, tako da celo človek, ki mu je bila odvzeta raba govora, ohrani jezik, če le razume glasovne znake, ki jih sliši (de Saussure, 1997, str. 26).

Jezik torej omogoča kognitivno predelovanje zaznav in izkušenj ter je najvažnejše sredstvo za primerjanje in vrednotenje, za priklic iz spomina, kot tudi za tvorjenje kategorij (Wilken, 2012, str. 18).

Govor pa je v nasprotju s tem individualno dejanje volje in razuma, v katerem je treba razlikovati:

1. kombinacije, s katerimi govorec uporablja jezikovni kod, da bi izrazil svojo misel;
2. psihofizični mehanizem, ki mu omogoča, da te kombinacije povnanji (de Saussure, 1997, str. 25).

Govor je za človekov razvoj zelo pomemben. Gre za oblikovanje človeka kot posameznika in za vzpostavljanje komunikacije z okolico.

Govor označuje produkcijo jezika, ki ga lahko slišimo. Pri tem je potrebno tvoriti glasove, ki so standardni za tip jezika, jih povezati v besede in uporabiti glede na pomen. Govor je posebej učinkovito in diferencirano sredstvo komunikacije. Pridobivanje govora tako terja mnogostranske izhodiščne pogoje, pa tudi posebne motorične spretnosti in kognitivne sposobnosti (Wilken, 2012, str. 18).

Vasić (1990) poimenuje govor kot obliko človekovega naučenega vedenja, ki rabi lastnemu izražanju in komuniciranju. Govor je pomemben dejavnik v razvoju osebnosti in njegovi socializaciji (Vasić, 1990, str. 11).

Otroci se učijo jezika ob poslušanju vsakdanjih pogovorov in pripovedovanja literarnih besedil, ob poslušanju glasnega branja odraslih, s pripovedovanjem, opisovanjem, ob rabi jezika v domišljjskih igrah, dramatizacijah, izmišljanju zgodbic in pesmic, ob učenju otrok od otrok, in sicer v različnih socialnih igrah, pravljičah, izštevankah, rimah, šaljkah, ugankah, besednih igrah itn. (Kurikulum, 1999, str. 31).

Glede na namen, s katerim govorec uporabi jezik, razlikujemo več funkcij jezika.

Po Hallidayu (1975; Skubic, 2004, str. 26) so te funkcije sledeče:

- instrumentalna funkcija (okoli enega leta), s katero otrok zadovoljuje svoje želje in potrebe (»hočem to«). Imenujemo jo tudi funkcija želim;
- urejevalna funkcija se kaže v izrekih, s katerimi otrok nadzira vedenje drugih (»naredi to«). Opisali bi jo lahko z besedno zvezo naredi, kot ti pravim;
- interakcijska (medosebna) funkcija, ki jo otrok rabi za vzpostavitev stika s tistimi, ki so zbrani okrog njega (funkcija jaz in ti);
- osebna funkcija pomeni izražanje otrokovih lastnih občutkov, interesov (funkcija to sem jaz);
- hevirišična funkcija služi otroku za večje védenje o svetu, za raziskovanje okolja (funkcija povej, zakaj);
- predstavna funkcija služi otroku za ustvarjanje lastnega okolja (otrok si izmisli zgodbico ali pesmico, funkcija igrājmo se, da smo).

Otroci rabijo te funkcije zelo različno, pomembne so spodbude družinskega in (pred)šolskega okolja.

V nadaljevanju spregovorimo o teorijah govornega razvoja, nato o govornem razvoju predšolskega otroka.

1.2 Teorije govornega razvoja

Teorije govornega razvoja se razlikujejo predvsem v tem, kateri vlogi človekovega razvoja, vzgoji ali naravi, dajejo prednost. Za človekov razvoj sta obe ključnega pomena, toda posamezni raziskovalci se bolj posvečajo eni ali drugi. Razlika med posameznimi pristopi je torej v tem, kolikšen delež pripisujejo kateri sili razvoja (Kranjc, 1999).

Teorije, ki dajejo poudarek naravi, imenujemo nativistične teorije, teorije, ki dajejo poudarek vzgoji, pa empiristične (Kranjc, 2006, str. 25).

1.2.1 Behavioristična teorija

Behavioristična preučevanja (Golden, 1996, str. 312) so spremljala razvoj otrokovega govora kot ene od oblik njegovega sporazumevalnega vedenja, in sicer tako, da se je v fonetičnem prepisu beležilo, kdaj je otrok izrekel kaj in koliko. Pozornost so posvetili zbiranju in sistematiziranju podatkov otrokove spontane rabe jezika v različnih razvojnih obdobjih, da bi tako lahko opisali normalni jezikovni razvoj.

Učenje govora torej poteka po sledečem zaporedju:

1. otrok posnema besede svojih staršev, ti pa jih nadgradijo, če so dovolj podobne prvotnemu dražljaju;
2. otrok slučajno izgovori besedo, ki pri starših izzove reakcijo; če reakcija vzbuja občutek ugodja in zadovolji otrokovo potrebo, bo izgovorjeno besedo ponovil;
3. otrok ob določenem dražljaju izgovori besedo in jo bo kasneje ponavljal vedno, ko bo prisoten prvotni dražljaj (Marjanovič Umek, 1990, str. 26).

Pomanjkljivost behavioristične teorije je, da ne moremo v celoti razložiti govornega razvoja, predvsem skladnje (Marjanovič Umek, 1990). Otroci v govoru uporabljajo besede in stavčne vzorce, ne da bi jih pred tem že kdaj slišali (Kranjc, 1999). Prav tako pa ne moremo zanikati ustvarjalne komponente govora in ga zožiti v določene naučene sheme (Marjanovič Umek, 1990).

1.2.2 Družbeno interakcijske teorije

Eden zagovornikov družbeno interakcijske teorije je Bruner. Prepričan je, da je mogoče strukturo družbene interakcije neposredno prevesti v jezikovno strukturo. Tako imajo pri učenju jezika pomembno vlogo že prve igrice in pesmice (npr. Biba leze), v katerih je otrok le oseba, na katero je akcija usmerjena (Kranjc, 2006, str. 24).

1.2.3 Piagetov pristop

Po Piagetu je jezikovni razvoj del splošnega kognitivnega razvoja – posebni mehanizmi za razvoj jezika ne obstajajo. Kognitivni razvoj pa je rezultat otrokovega raziskovanja sveta s pomočjo senzomotoričnih čutil (vid, dotik, voh, okus). Na podlagi raziskovanja sveta nastanejo konkretne posplošitve, ki se kasneje prevedejo v abstraktno védenje, katerega del je jezikovno védenje (Kranjc, 1999, str. 13).

1.2.4 Pristop Noama Chomskega

Chomsky je predstavnik generativno-transformacijske teorije in zanika velik pomen učenja pri govornem razvoju (Marjanovič Umek, 1990, str. 13).

Skupaj z učenci je trdil, da so prirojeni tisti vidiki jezikovne zmožnosti, ki so podobni oziroma enaki za vse jezike in posebni za jezik, ter jih razglasil za najpomembnejše v jezikovnem razvoju (Kranjc, 1999, str. 30). Kasneje govori Chomsky o jezikovni nadarjenosti, ki sestoji iz skupine nesprejemljivih načel in skupine parametrov, ki jih je določilo jezikovno okolje. Za Chomskega so načela univerzalne trditve o tem, kako jezik deluje, parametri pa konstrukt, v katerem je zajel različne načine, po katerih potekajo slovnični pojavi v različnih jezikih (Kranjc, 2006, str. 30).

V nadaljevanju diplomske naloge bo predstavljen potek govornega razvoja predšolskega otroka.

1.3 Razvoj otroškega govora

»Po Engelsu povzemamo, da ljudje v prabitnosti, torej v začetnih razvojnih dobah človeštva, sploh niso govorili, ampak so se sporazumevali s kretnjami. Šele postopoma so se začeli sporazumevati s preprostimi vzkliki, ki so pomenili znake za nevarnost, preprosta opozorila ali povelja, a tudi predmete, ljudi in živali« (Omerza, 1972, str. 21).

»Torej govor in jezikovno znanje kot sredstvi za sporazumevanje z drugimi ljudmi nista dana človeku od rojstva, ampak si ga mora vsakdo prisvojiti z dolgotrajnim procesom« (Omerza, 1972, str. 20).

Govor in jezikovno znanje nam torej nista dana, za njun pravilni razvoj pa nujno potrebujemo:

- zdrav živčni sistem z intaktnimi govornimi središči in živčnimi zvezami med njimi, ki nadzorujejo in usklajujejo delovanje govoril,
- pravilno in dobro razvite psihične funkcije (pozornost, zaznavanje, mišljenje, pomnenje s slušnim spominom),
- razvita čutila,
- zdrava govorila,
- pravilen in zgleden govor otrokovega okolja (Žnidarič, 1993, str. 39).

Kot omenja Omerza, je razvoj otroškega govora študiral že mnogo raziskovalcev, ki so ga razdelili na več dob. Omerza razdeli razvoj govora na štiri glavne dobe. Te so: pripravljalna ali prefonematična doba; druga je doba začetnega oblikovanja glasovnega govora; tretja je doba predšolskega otroka; četrta pa je šolska doba. Med temi dobami ni točno določenih mej, ampak prehajajo druga v drugo (Omerza, 1972, str. 22).

1.3.1 Prefonematična doba otroškega govora

Prefonematična doba otroškega govora obsega prvo leto starosti, dobo dojenčka. V prvih mesecih se otrok na določene dražljaje odziva z jokom, kasneje s kretnjami in z obračanjem svojega telesa. Otrok z jokom izraža občutja, kot so: bolečina, lakota, nečistost, utrujenost. S kratkim vdihom in daljšim izdihom zraka ob joku izoblikuje govorno izdihavanje. Če je ta jok dolgotrajnejši, otrok napreza svoja govorila in jim na ta način škodi, zato se je potrebno na tak jok odzvati v čim krajšem času, potešiti potrebo otroku in tako omogočiti pravilen razvoj in

funkcijo govoril (Omerza, 1972, str. 22–24).

Kolarič omenja, da dojenček v tej dobi predvsem veka in pri tem uporablja glas, ki je podoben dolgemu in širokemu (ë). O dojenčkovem širokem in dolgem (ë) poroča tudi češki univerzitetni profesor dr. Seeman v knjigi *Sprachstörungen bei Kindern* (Govorna motnja pri otrocih) (Omerza, 1972, str. 25).

V drugi polovici prvega leta, se pri dojenčku pojavi čebljanje, to je ritmično ponavljanje zlogov. Čebljanje je osnova za kasnejšo glasovno sestavo govora. Od devetega meseca dalje se pri otroku pojavi tako imenovana eholalija, ko otrok začenja ponavljati govor odraslih. Proti koncu prvega leta, se pri otroku dobro razvije slušno dojetje. Otrok dobro razume govor bližnjih, vendar ga ni zmožen sam uporabljati. Otrok vsaj tri mesece prej razume govor, kot pa ga začne uporabljati (Omerza, 1972, str. 27–28).

1.3.2 Doba začetnega oblikovanja glasov

»Ta doba nastopi navadno po prvem letu starosti in predstavlja proces prisvajanja izrazov, ki so povezani z najosnovnejšimi potrebami in emocijami deteta« (Omerza, 1972, str. 37).

Otroci spregovorijo prve besede že v osmem in devetem mesecu, večina pa v enajstem in z dopolnitvijo enega leta. Ob koncu prvega leta otrok premore tri do štiri besede, usvoji pa le tiste, ki ga zanimajo (Žnidarič, 1993, str. 43).

»K. Nelson je izdelala kategorije prvih besed, ki so vezane na funkcijo besed v otrokovem besednjaku« (Žnidarič, 1993, str. 43–44).

Otrok uporablja:

- specifične samostalnice (npr. človek, živali),
- splošne samostalnice (npr. hiša, avto, kuža),
- akcijske besede (daj, pojdi, poglej),
- povedna določila (umazan, lep, velik),
- osebno socialne besede (prosim, želim, ne, da) (Marjanovič Umek, 1990, str. 23).

Iz izkušenj vemo, da otroka lažje razumejo njegovi bližnji kot tujci, saj je v njihovem govoru veliko dinamike, kombinacija glasov se menja, kljub temu pa njihov govorni razvoj zaznamuje nekaj značilnosti. To so (Marjanovič Umek, 1990, str. 27):

- **izpuščanje zlogov** - Otroci neredko izpustijo nepoudarjene zloge, npr. rečejo »nana« namesto »banana«.
- **zlogovano podvajanje** - Ko otroci slišijo dvozložno besedo, imajo pogosto težave z ustrezno izgovarjavo drugega zloga ločenega od prvega, npr. rečejo »lala« namesto »ladja«.
- **izpuščanje glasov** - V zgodnji razvojni fazi je pogosto izpuščanje končnih soglasnikov, npr. rečejo »di« za »dim«, »go« za »gos«.

Otrok pa izpušča tudi začetni soglasnik ali soglasniško skupino, zlasti če le-ta ni poudarjena, npr. »toj« namesto »stroj«, »meko« namesto »mleko«.

- **dodajanje glasov** - Otrok lahko tudi dodaja samoglasnike in tako doseže, da soglasnik ni več zadnji v besedi, npr. »luča«, »lučka« namesto »luč«.
- **zamenjava glasov** - V določenih glasovnih pozicijah so nekateri glasovi za otroka lažje izgovorljivi kot v drugih, npr. »kolomotiva« namesto »lokomotiva«, »povilnil« namesto »polivinil« (Marjanovič Umek, 1990, str. 27–28).

1.3.3 Doba govornega razvoja v predšolskem obdobju

To je doba od 3. do 6. leta starosti. V tem obdobju se stavek izpopolnjuje. Otrok začne pravilno uporabljati čase, vedno bolj obvlada sklanjatev in spregatev. Postopoma razumeva, da ime ne pripada samo enemu predmetu, ampak skupini ali vrsti predmetov (ne le moj avto, medo). To pomeni, da začenja posploševati predmete, ki imajo nekatere skupne značilnosti barvo, obliko (Žnidarič, 1993, str. 48).

V tem obdobju otrok pogosto zastavlja vprašanja, ki se pričnejo z besedami Zakaj?, Kako? in Kdaj?. To je znak, da se razvija njegovo logično mišljenje. Proces govornega razvoja pa je

skladen s procesom razvoja motorike, zanimanja za okolico in pozornosti. Tako kot na vseh ostalih področjih otrokovega razvoja so tudi tukaj velike individualne razlike. Te razlike ne nastanejo le kot posledica inteligentnosti, ampak so lahko tudi posledica predporodnih, med porodnih in poporodnih težav (Žnidarič, 1993, str. 48–49).

Otroci v tem obdobju zelo radi poslušajo pravljice, pripovedke, si pri tem razvijajo bujno domišljijo in govor. Radi se vključujejo v igre, pri katerih tudi dlje časa vztrajajo. V teh igrah si pridobijo nove izkušnje, spoznajo nove predmete, situacije v interakciji s sovrstniki, s prijatelji si bogatijo besedni zaklad in sposobnost izražanja (Omerza, 1972, str. 49).

»Doba do šestega leta starosti je izredno pomembna za razvoj govornega razumevanja in pravilne izreke, ker se pri otroku takrat najburneje razvijajo živčne in mišične sile. Če zamudimo ta čas, se zelo težko razvija dober govor, kar potrjuje primer neke deklice, ki jo je opisal raziskovalec človeške govornice A. Gesell v svoji razpravi »Wolf Child and Human Child«. Ta deklica je namreč živela do svojega osmega leta med volkovi in je šele potem prišla med ljudi. Ker do takrat ni slišala človeškega govora, je znala posnemati le volčji krik« (Omerza, 1972, str. 54).

1.3.4 Doba govornega razvoja v šolskem obdobju

»Govor v tem času ni le sredstvo za sporazumevanje, izražanje, ampak tudi za teoretično poučevanje in pisno izražanje. V tem obdobju se vsebinsko pogloblja. Pravimo, da se v govoru zrcali celotna otrokova osebnost, v tempu govora njegov temperament, v intonaciji in ritmu njegova čustvena plat« (Žnidarič, 1993, str. 49).

1.3.5 Mejniki v govornem razvoju

Tabela 1: Mejniki v govornem razvoju. Marjanovič Umek (1990, str. 29-31)

Starost	Vokalizacija in govor	Razumevanje in odgovori
1 mesec	Otrok veliko joka, cvili; producira nekaj samoglasnikov.	Nasmeh, upadanje splošne aktivnosti; ob močnih zvokih se preplaši in zdrzne.

Starost	Vokalizacija in govor	Razumevanje in odgovori
3 meseci	Različen jok, za bolečino, lakoto, neugodje; upadanje časa, ki ga otrok prejoka; nekaj ponavljajočih glasov (ga, ga); gruljenje.	Vokalno gruljenje kot odgovor na pomirjajoče glasove; nekaj imitacijskih odgovorov na govor.
5 mesecev	Bebljanje; vokalne igre; mnogo ponavljajočih glasov; vsi samoglasniki; soglasniki m, k, g, b, p; glasen smeh.	Imitacijski odgovori na govor upadejo; obračanje in gledanje za glasom; prepoznavanje domačega prepoznanega glasu; z vokali izraženo nezadovoljstvo, jeza.
7 mesecev	Različnost v bebljanju, glasu in ritmu; že naučenim glasovom doda d, t, n, v; govori – pogovarja se z igračkami.	Pogoste so geste kot del vokalizacijskih odgovorov na dražljaje; na glasove v okolju pogosteje odgovarja.
9 mesecev	Jok, s katerim želi zbuditi pozornost; »mamam«, »dada«, »baba«, so del vokalnih iger, ne gre za asociacijo na osebo ali objekt.	Umikanje pred tujci, pogosto kombinirano z jokom; posnema ploskanje.
11 mesecev	V povprečju uporablja eno besedo pravilno; posnema glasove in pravilno število zlogov; malo joka.	Razume »ne,ne«, odgovarja na »pa,pa« in podobno z ustreznimi kretnjami.
1–2 let	Več razumljivega žargona (spakedran jezik, žlobudranje), napredek v artikulaciji; pri dveh letih že poimenuje veliko predmetov, veliko eholalije (ponavljanja).	Pri dveh letih prepozna 150–300 besed; pravilno odgovarja na številne ukaze, kot so »sedi«, »pridi«, «daj mi to«.
2–3 let	Poskuša z novimi glasovi, vendar artikulacija zaostaja za besednjakom, 50–57 % besed je razumljivih; pogosto izpušča zadnji soglasnik; žlobudranje počasi upada.	Pri treh letih razume 800–1000 besed; odgovarja na različne ukaze, ki vsebujejo besede »na«, »pod«, »gor«.
3–4 let	Razumljivost povedanega je blizu 100 %; pogosto pomanjkljiva	Prepozna množino, spol, pridevnike; razume sestavljene stavke.

Starost	Vokalizacija in govor	Razumevanje in odgovori
	artikulacija l in r; uporablja 3–4 besede v stavkih; malo jih pri 4 letih uporablja množino.	
4–6 let	Sintaksa je ustrezna pri 6 letih; sestavi 5–6 besedne stavke; tekoče govori; lahko izraža časovne odnose; glas dobro modulira v konverzaciji.	Razume 2500–3000 besed; sledi navodilom, ki vsebujejo 3–4 aktivnosti; razume »če«, »zato« in »zakaj«.

1.4 Dejavniki otrokovega govornega razvoja

Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja (2006, str. 50): »Na otrokov govorni razvoj vplivajo številni dejavniki, med katerimi različni avtorji najpogosteje izpostavljajo kakovost otrokovega družinskega okolja«.

1.4.1 Genski dejavniki

Dejavniki raziskav kažejo, da naj bi imeli genetski dejavniki delni vpliv na razvoj različnih področij govornega razvoja (slovnica, semantika, fonologija in artikulacija). Na razvoj govornih sposobnosti vpliva interakcija večjega števila genov (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 63–64).

1.4.2 Otrokov spol

Rezultati raziskav več avtorjev (Bornstein in Haynes, D’Odorico, Carubbi, Salervi in Calvo, Macaulay idr.) so pokazali, da se v govornem razvoju dečkov in deklic pojavljajo razlike, in sicer se govor deklic razvije hitreje kot govor dečkov. Deklice hitreje spregovorijo, prej usvojijo slovnico jezika, oblikujejo daljše izjave, dosegaajo višje rezultate pri preizkusih pravilne izgovorjave besed, imajo širši besednjak in dosegaajo višje rezultate na lestvicah govornega razvoja.

Poleg tega deklice več berejo, prej začnejo brati in imajo pri branju manj težav, pišejo daljša besedila, pogosteje pravilno črkujejo besede. Pri dečkih pa se pogosteje pojavljajo motnje branja in pisanja. Rezultati raziskav slovenskih avtoric (Fekonja idr.) pa so pokazali, da se

razlike med dečki in deklicami, starimi 3 in 4 leta, kažejo predvsem v sposobnosti govornega izražanja.

Te razlike se s starostjo zmanjšujejo in niso statično pomembne (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 47).

1.4.3 Družinsko okolje

Otroci živijo v družinah, ki v različni meri spodbujajo in nudijo podporo razvoju njihove govorne kompetentnosti. Različne možnosti za razvoj, ki jih otroku ponuja družinsko okolje, pa so najpogosteje posledica razlik v prepričanjih staršev o pomembnosti spodbujanja govornega razvoja, ki imajo učinek na njihovo izbiro dejavnosti, med katerimi vstopajo v govorno interakcijo s svojim otrokom (Foy in Mann, 2003; Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 50).

Slovenske avtorice (Marjanovič Umek, Fekonja, Kranjc in Lešnik Musek, 2003) so v svoji študiji raziskovale med dvema vidikoma kakovosti družinskega okolja, in sicer so na eni strani opredelile materialne možnosti, ki jih otroku nudi družinsko okolje, na drugi pa dejavnosti v družini, s katerimi starši spodbujajo otrokov govorni razvoj. Med kazalce materialnih možnosti družinskega okolja so uvrstile število vseh knjig ter število in vrsto otroških knjig, ki so prisotne v otrokovem domu.

Raziskava slovenski avtoric (Marjanovič Umek, Fekonja, Kranjc in Lešnik Musek, 2006, str. 51) je pokazala, da so za spodbujanje otrokovega govornega razvoja pomembni tudi pogostost:

- glasnega branja,
- otrokovega obiskovanja knjižnice,
- gledanje otroških televizijskih programov.

Zaradi hitrega tempa življenja starši dandanes težko najdemo čas za skupno branje s svojim otrokom. Vendar pa otrokova izpostavljenost otroški literaturi, bodisi gre za skupno branje staršev in otrok bodisi za samostojno branje, pomembno vpliva na njegov govorni razvoj, zato moramo starši tej dejavnosti nameniti del svojega časa. Prav tako starši vplivajo na razvoj govora s pogostim glasnim branjem otroške literature, pa tudi z načinom branja. Pomembno

je tudi, da se po branju z otrokom pogovarjamo o prebranem in pri tem uporabljamo čim bolj širok besednjak. Starši lahko govorni razvoj spodbujamo s pogovorom ob slikah v knjigi, o tem, kaj se dogaja, se je in se bo zgodilo, s ponavljanjem, spreminjanjem in razširjanjem svojih izjav, z večkratnim branjem otrokovih najljubših knjig. Dobro pa je tudi, da otroka spodbujamo, da pri branju dejavno sodeluje (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 52).

1.4.4 Socialno-ekonomsko stanje družine

Socialno-ekonomsko stanje družine zajema: ekonomski status družine, stopnja izobrazbe staršev, velikost družine itd.

»Ugodni demografski dejavniki otrokove družine se pozitivno povezujejo z obsegom in kakovostjo govorne interakcije med starši in njihovimi otroki in s tem tudi otrokovim govornim razvojem« (Marjanovič Umek, Fekonja in Kranjc, 2006, str. 53).

Starši z višjo stopnjo izobrazbe in z višjimi dohodki pogosto otrokom nudijo v materialnem smisli več kot starši z nižjimi dohodki in nižjo stopnjo izobrazbe, kar se lahko odraža tudi na področju razvoja otrokovega govora.

Prav tako imajo starši z višjo stopnjo izobrazbe večje apetite glede znanja svojih otrok kot starši z nižjo izobrazbo, zato otroke bolj spodbujajo, se z njimi več pogovarjajo in pri tem uporabljajo bolj raznolik govor. Pogosteje ti starši kupujejo otroško literaturo, igrače (ki jih otroci lahko uporabljajo v simbolni igri, to pa spodbuja njihov govorni razvoj), jih vodijo v gledališče in z njimi obiskujejo druge predstave, vse to pa ugodno vpliva na razvoj otrokovega govora (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 55–56).

Pomemben socialno-ekonomski vidik je tudi stopnja izobrazbe otrokove mame. Številni avtorji so v svojih raziskavah pokazali, da višja stopnja izobrazbe otrokove mama ugodno vpliva na razvoj otrokovega govora. Mama z višjo stopnjo izobrazbe otroke bolj spodbujajo k rabi jezika, jim pogosteje berejo, z njimi obiskujejo knjižnico, lutkovne predstave in kino ter se z njimi vključujejo v govorne interakcije med skupnim branjem in drugimi dejavnostmi (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006).

1.4.5 Vrtec

Na otrokov govorni razvoj vpliva tudi vrtec. Ključni so trije dejavniki: vzgojiteljica, vrstniška skupina in simbolna igra. Podrobno bomo predstavili vse tri v nadaljevanju (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 133).

Vzgojiteljica

»Pojem pomoč odraslega pri učenju jezika je razvil Bruner. Gre za skupek posredovanj, najpogosteje odraslega, včasih tudi drugih otrok (Hibon, 1994; nav. po Skubic, 2004, str. 28) s katerimi pomagamo otroku uresničiti tisto, česar sam ne bi zmožel«.

»Po Brownu (1996, nav. po Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 133) je uspešnost vzgojiteljice pri spodbujanju govornega razvoja otrok v skupini odvisna predvsem od njenega:

- razumevanja vrednosti pogovora v skupini:

Pripravljenost vzgojiteljice za to, da skupaj z otroki razpravlja o določenih vsebinah in problemih, pri čemer jim dovoli, da pojasnjujejo svoja mnenja in širijo svoje znanje;

- odnosa do govornega izražanja:

Otroci se bolj sproščeno govorno izražajo, če vzgojiteljica kaže zanimanje za to, kar so povedali, in pohvali različne načine govora otrok v skupini;

- organizacije časa, namenjenega pogovoru:

Otroci potrebujejo priložnost za preizkušanje različnih načinov govora v različnih situacijah in pred različnim občinstvom, s tem pa širijo tudi svoj besednjak in usvajajo slovnico jezika;

- lastnega govornega izražanja:

Vzgojiteljica predstavlja pomembno odraslo osebo v otrokovem življenju, zato s svojim načinom govora vpliva tudi na govor otrok v skupini;

- poznavanje strategij in dejavnosti, ki spodbujajo poslušanje in govorno izražanje otrok:

Vzgojiteljica lahko učinkovito spodbuja govorni razvoj otrok, če načrtuje in v vsakdanje delo v skupini vključuje situacije, ki otrokom omogočajo rabo govora in poslušanje vrstnikov«.

Vzgojiteljica oz. vzgojitelj lahko govorni razvoj pri otrocih spodbuja pri vseh dejavnostih, ki potekajo skozi dan v vrtcu. Pri tem lahko rabi govor na sledeče načine: »Otrokom daje navodila, sprašuje, komentira, sprašuje in odgovarja na njihova vprašanja, pojasnjuje, opisuje, diskutira, vrednoti, izmenjuje ideje, razlaga, preverja razumevanje otrok, izraža čustva, ukazuje, postavlja hipoteze, spodbuja dejavnosti otrok, raziskuje, pojasni svoje izjave, se pogaja, sodeluje, prepričuje, načrtuje, pojasnjuje, reflektira, odigra vlogo, poroča, prosi, preoblikuje povedano, deli svoje izkušnje in čustva z otroki, špekulira, izraža svoje mnenje, povzema, pripoveduje in posluša zgodbe otrok, glasno razmišlja« (Marjanovič Umek, Kranjc in Fekonja, 2006, str. 133).

Vrstniška skupina

Veliko vlogo pri govornem razvoju otrokovega govora igra komunikacija otroka z vrstniki. Otroci v interakciji z vrstniki pridobijo pomembne govorne izkušnje. Prosta igra s sovrstniki jim omogoča rabo jezika v različnih funkcijah ter rabo večbesednih, vprašalnih, nikalnih, prirednih in podrednih izjav (Ljubica Marjanovič Umek, Simona Kranjc in Urška Fekonja, 2006, str. 59–63).

V naslednjem poglavju diplomske naloge bo predstavljeno, kaj so govorno-jezikovne motnje in kako jih prepoznamo.

2 GOVORNO-JEZIKOVNE MOTNJE PREDŠOLSKEGA OTROKA

2.1 Kaj so govorno jezikovne motnje?

»American Speech Language Hearing Association (ASHA) opredeljuje jezikovno motnjo kot oškodovano ali okrnjeno razumevanje in/ali uporabo govornega, pisnega in/ali drugega simbolnega sistema, govorno motnjo pa kot težavo posameznika s produkcijo govornih glasov, fonacijo, hitrostjo in ritmom govora« (Vizjak Kure, 2010, str. 13).

»Govorne napake delimo v glavnem na govorne motnje in govorne hibe. Prve imajo svoj izvor v možganskih središčih in subkorteksu ter v živčnih zvezah med njimi. Periferne ali obkrajne hibe so napake govornih organov ali njihovih funkcij« (Omerza, 1972, str. 65).

2.2 Vzroki za nastanek govorno-jezikovnih motenj

Okvare in motnje se pojavijo v živčevju, mišicah in ostalih delih telesa, ki so udeleženi pri govoru. Pri nekaterih motnjah je bolj prizadeta govorica kot govor, ker je to posledica okvarjenega centra za govor v možganih, ne pa hiba govornega aparata (Družinska zdravstvena enciklopedija, 1992, str. 310).

2.2.1 Motnje notranjega govora

V Družinski zdravstveni enciklopediji (1992, str. 311) piše, da sta posledici okvare možganskih govornih centrov (navadno zaradi možganske kapi, poškodbe glave ali možganskih tumorjev) motnji imenovani afazija in difazija; prizadevata tako otroke kot odrasle. Gre za motnje govorjenja ter pisanja in/ali govornega razumevanja, odvisno od mesta in obsega okvare.

Vzporedno z njimi se pojavljajo razne napake v izreki, in sicer tudi če so periferni govorni organi povsem v redu in če dobro funkcionirajo, ker je pot refleksnega loka pri prevajanju živčnih vzbujenj od površine telesa k možganskim središčem ali arealim in obratno motena v teh središčih samih in v njihovih zvezah z drugimi možganskimi središči« (Omerza, 1972, str. 175).

Za upočasjen razvoj notranjega govora (govorice) pri otrocih sta značilni počasnost pri razumevanju govora in/ali počasna rast besednega zaklada ter stavčne zgradbe. Vzrokov za upočasjen razvoj je več. Mednje sodijo izguba sluha, pomanjkanje stimulacije ali čustvene motnje« (Družinska zdravstvena enciklopedija, 1992, str. 311).

2.2.2 Motnje izgovora

Izgovor ali artikulacija je sposobnost za tvorbo govornih glasov. Motnje izgovora imenujemo tudi dizartrija. Okvare možganskih živcev, ki oživčujejo mišice grla, ust, ali ustnic lahko povzročijo nerazločen, nejasen, počasen ali nosljajoč govor. Vzroki so podobni vzrokom afazije (vključno z možgansko kapjo, poškodbami glave, multiplo sklerozo in Parkinsonovo boleznijo), le da so prizadeta druga možganska področja. Okvara malih možganov na primer povzroči značilno obliko nerazločnega govora. Nepravilnosti v ustni votlini kot npr. volčje žrelo ali nepravilno razvrščeni zobje, prav tako motijo izgovor. Nerazumljiv govor je lahko posledica počasnega izgovora; značilna zanj je nezmožnost tvorbe glasov v ustrezni starosti. Med vzroke sodijo motnje sluha in počasno zorenje živčevja. Sesljanje in izgovarjanje »l« namesto »r« sta posledici slabega obvladovanja jezika in ustnic (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 311).

2.2.3 Motnje pri tvorbi glasov

»Med te motnje sodi hripavost, rezkozt, neprimerna višina ali glasnost glasu ter nepravilna nosna rezonanca. Mnogokrat je vzrok motnja, ki prizadene gibljivost glasilk. Previsok ali prenizek oziroma preglasen ali pretih glas je lahko posledica hormonskih in duševnih motenj ali hude izgube sluha.

Nepravilno nosno rezonanco povzroča prevelik (hipernazalnost) ali premajhen (hiponazalnost) pretok zraka skozi nos med govorjenjem. Hipernazalnost utegne biti posledica okvare živcev, ki oživčujejo nebo ali volčjega žrela. Hipernazalnost zmanjšuje razumljivost govora. Hiponazalnost je posledica oviranega prehoda zraka skozi nosno votlino, npr. zaradi otekle nosne sluznice ali pretiranega nastajanja sluzi. Hiponazalen je na primer govor prehlajenega človeka« (Družinska zdravstvena enciklopedija, 1992, str. 311).

2.2.4 Motnje toka govora

»Tok govora motijo ponavljanje posameznih glasov ali celih besed ter prekinitve; vzrok teh motenj ni znan« (Družinska zdravstvena enciklopedija, 1992, str. 311).

2.3 Najpogostejše pojavne oblike govorno-jezikovnih motenj v predšolskem obdobju

Govorno-jezikovnih motenj je veliko, zato bomo predstavili le nekatere najpogostejše pojavne oblike.

2.3.1 Jecljanje

Jecljanje je pogosta govorno-jezikovna motnja, predvsem v času intenzivnega pridobivanja govora. Verjetno med nami ni nikogar, ki se v svoji okolici ne bi srečal z osebo, ki jeclja. Jecljanje je tudi najbolj opazna govorna motnja, ki je v tesni povezanosti s celotnim otrokovim funkcioniranjem in njegovim okoljem (Žnidarič, 1993, str. 65).

2.3.2 Artikulacijske motnje

Ko govorimo o artikulacijskih motnjah govora, imamo v mislih težavo v izgovarjanju glasov. Artikulacijske motnje so najpogostejša govorno-jezikovna motnja v predšolskem obdobju.

Če otrok ne more pravilno izgovoriti glasu r, govorimo o rotacizmu, če ne izgovarja glasu l, govorimo o lambdacizmu, če pa ne zmora izgovoriti glasu k, govorimo o kapacizmu. O interdentalnem govorimo takrat, kadar sičnike izgovarja tako, da je jezik med zobmi (Žnidarič, 1993, str. 63).

2.3.3 Brbotanje

Brbotanje je govorno-jezikovna motnja, pri kateri otrok prehitro govori. Za otroka, ki brbota, je značilno, da se motnje ne zaveda, ima kratkotrajno pozornost, motnje v percepciji, artikulaciji in formulaciji govora. Običajno je to nemiren, simpatičen, odprt otrok, ki se težko podreja normam okolja (Žnidarič, 1993, str. 65–66).

Brbotanje spremljajo prenamerni telesni gibi, splošna motorika je neurejena. Zaradi slabe slušne pozornosti s težavo dojema vsebino tujega govora. Brbotanje se po navadi pojavi v najbujnejšem otrokovem govornem razvoju, to je med tretjim in petim letom starosti. Lahko se pojavi tudi kasneje, če je to posledica po težji bolezni, ki poslabša otrokov živčni sistem (Omerza, 1972, str. 170–171).

2.4 Manj pogoste pojavne oblike govorno-jezikovnih motenj

2.4.1 Afazija

»V strogem pomenu besede popolna odsotnost že pridobljene govorne veščine zaradi okvare možganov, ki prizadene sposobnost govora in pisanja in/ali sposobnost razumevanja in branja. Izraz afazija zamenjujejo včasih z izrazom disfazija (ta natančneje opisuje motnjo, ne pa odsotnost govornih sposobnosti)« (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 56).

V možganih sta dve posebni področji, ki sta pomembni pri vlogi govornih spretnosti. To sta Brocovo in Wernickejevo področje (ime po avtorjih, ki sta jih odkrila). Okvara teh dveh področij je najpogostejši vzrok za nastanek afazije (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992).

Afazija je jezikovna motnja, pri kateri logopedova vloga nastopi še le po zaključenem zdravniškem zdravljenju.

»Afazije so zelo podobne sluhonemosti in jih je težko ločiti od njih. Mnenja strokovnjakov so si v tem pogledu zelo v nasprotju, tako npr. trdi Nadoleczny, da so vsi primeri, ki so nastali zaradi porodne travme, motorične afazije in ne sluhonemost, čeprav so nastale pred razvojem spontanega govora.

Tudi Fröschels izjavlja, da je sluhonemost samo funkcionalna motnja, medtem ko je vsaka trajna anatomsko sprememba v govornem območju možganov afazija« (Omerza, 1972, str. 186).

Pomemben podatek je, da imajo v ZDA šole za afazike, ki jo obiskujejo predšolski in šolski otroci. Ta podatek nam kaže, da uradno ne ločujejo sluhonemosti od afazije (Omerza, 1972, str. 186).

2.4.2 Disfazija

»Izraz, ki se včasih uporablja za opisovanje motene zmožnosti izbire besed pri govorjenju in pisanju (in/ali razumevanju in branju), ki jo povzroči okvara možganskih predelov, ki se ukvarjajo z govorom in razumevanjem« (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 211).

2.4.3 Disfonija

»Pomanjkljiva proizvodnja glasovnih zvokov pri govoru, ki jo povzroča bolezen ali okvara grla (larinksa) ali živcev, ki preskrbujejo mišice grla« (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 211).

2.4.4 Afonija

»Popolna izguba glasu, ki se po navadi pojavi iznenada, povzroči pa jo čustven stres. Pri tej obliki motnje se glasilki ne stikata, kot je sicer normalno« (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 57).

2.4.5 Dysarthrija

»Govorna motnja, ki jo povzroča bolezen ali okvara fizičnega govornega aparata ali živčnih prog, ki nadzorujejo ta aparat. Dysarthrija je pogosta značilnost degenerativnih bolezni centralnega živcevja, na primer multiple skleroze, Parkinsonove bolezni in Huntingtonove horeje. Najdemo jo tudi pri nekaterih otrocih z možgansko paralizo. Dysarthrija je lahko tudi posledica možganske kapi ali možganskega tumorja« (Družinska Zdravstvena Enciklopedija, 1992, str. 216).

Razlikujemo več vrst dysarthrij:

- kortikalna dysarthrija,
- ekstrapiramidalna dysarthrija,
- cerebralna dysarthrija,
- bulbarna dysarthrija,

- psevdo bulbarna dysarthrija,
- spastična dysarthrija (Omerza, 1972, str. 219–220).

S tem sklenemo teoretični del naloge. Sledi empirični del naloge.

III EMPIRIČNI DEL

3 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

3.1 Opredelitev problema

Marjanovič Umek (1990, str. 11) pravi, da je »govor zelo pomemben v človekovem razvoju; gre za oblikovanje človeka kot posameznika (individualna funkcija govora) in za vzpostavljanje komunikacije z okolico (družbena funkcija govora)«.

Okvare in motnje se lahko pojavijo v živčevju, mišicah in ostalih delih telesa, udeleženih pri govoru. Posledica je moteno komuniciranje. Nekatere motnje so pravzaprav bolj prizadetost govorice kakor govora, ker so posledica okvarjene sposobnosti za razumevanje ali tvorbo besed v možganskih govornih središčih ne pa hib govornega aparata (Družinska zdravstvena enciklopedija, 1992, str. 310).

Pri otrocih s težjimi in težkimi govorno-jezikovnimi motnjami težave niso omejene samo na področje govornega izražanja. Pogosto so prisotna odstopanja na področju grobe in fine motorike, ki ovirajo otroke pri vsakodnevni dejavnosti. Pojavijo se motnje zaznavanja pri sicer zdravih čutilih. Slabša pozornost in koncentracija ovirata sprejemanje stimulacij iz okolice. Težave na področju spomina ovirajo spontano učenje in uporabo naučenega. Zaradi specifičnih motenj na področju razumevanja, strukturiranja, procesiranja in izražanja otrok ne more ustrezno komunicirati z okolico, zato se pogosto pojavijo dodatne čustvene težave ter težave na področju socializacije. Vse to prizadene otroka, ki se zaveda svojih težav, ne more pa jih sam rešiti (Vizjak Kure, 2010, str. 14).

V diplomski nalogi me je zanimalo, katere so pojavne oblike govorno-jezikovnih motenj, vzroki za nastanek govorno-jezikovnih motenj in vloga vzgojiteljice oz. vzgojitelja pri zaznavanju govorno-jezikovnih motenj predšolskega otroka.

3.2 Vzorec

V vzorec je bilo zajetih 100 vzgojiteljic oz. vzgojiteljev, zaposlenih v desetih vrtcih: Vrtec Mozirje, Vrtec Rečica ob Savinji, Vrtec Braslovče, Vrtec Polzela, Vrtec Šempeter v Savinjski dolini, Vrtec Nazarje, Vrtec Ljubno ob Savinji, Vrtec Luče ob Savinji, Vrtec Solčava, Vrtec Antona Medveda Kamnik.

3.3 Raziskovalna metoda

Uporabila sem deskriptivno oziroma opisno metodo pedagoškega raziskovanja. Podatke sem zbirala z anketnim vprašalnikom. Anketiranje je bilo anonimno.

Anketni vprašalnik je vseboval 10 vprašanj zaprtega tipa z več mogočimi odgovori. Razdelila sem ga med 100 vzgojiteljic oz. vzgojiteljev z višjo in visokošolsko izobrazbo.

Podatke, ki sem jih pridobila, sem obdelala tako, da sem dobljene odgovore na vsako vprašanje preštela, rezultate pa predstavila z grafi in s kratkimi interpretacijami.

3.4 Cilji raziskovanja

Cilja moje raziskave sta:

- ugotoviti, katere govorno-jezikovne motnje vzgojitelji poznajo in katera je najpogostejša govorno-jezikovna motnja, ki jo vzgojitelji zaznajo.
- ugotoviti, predstaviti in analizirati mnenje vzgojiteljev o njihovi strokovni kompetentnosti pri odkrivanju in opredelitvi govorno-jezikovne motnje predšolskega otroka.

3.5 Hipotezi

Postavila sem dve hipotezi:

- Predvidevam, da vzgojitelji prepoznajo vrste najpogostejših govorno-jezikovnih motenj (jecljanje, artikulacijske motnje), ne prepoznajo pa manj pogoste govorno-

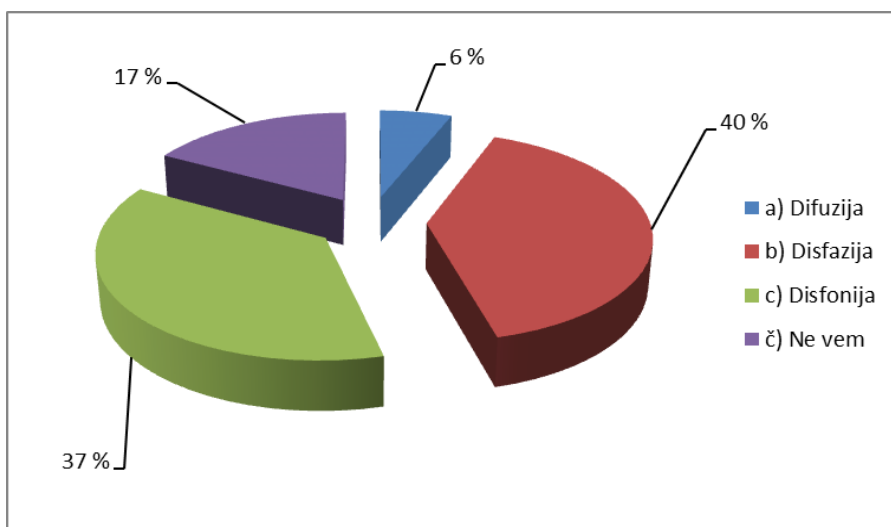
jezikovne motnje (afazijo, disfazijo, brbotanje) pri predšolskem otroku.

- Predvidevam, da vzgojiteljice oz. vzgojitelji menijo, da niso dovolj strokovno kompetentni, da bi opredelili vrsto govorno-jezikovne motnje in vzrok za njen nastanek.

3.6 Rezultati ankete in interpretacija

Najprej me je zanimalo, v katerem primeru govorimo o govorno-jezikovni motnji?

Graf 1: Prepoznavanje govorno-jezikovne motnje

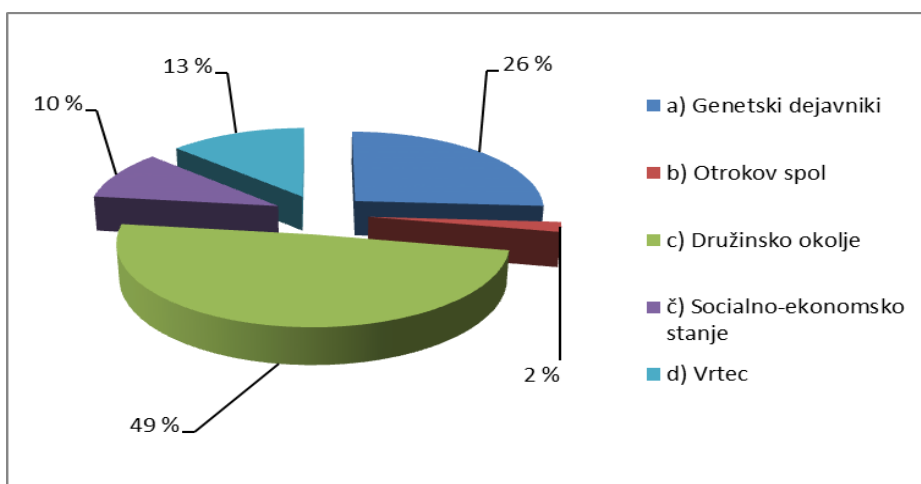
Na vprašanje *V katerem primeru govorimo o govorno-jezikovni motnji?* je 40 % vprašanih vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo, da je to disfazija in 37 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev, da je to disfonija.

Oba odgovora sta pravilna, saj gre v obeh primerih za govorno-jezikovno motnjo.

Menim, da vzgojiteljice oz. vzgojitelji dobro poznajo tudi manj pogoste govorno-jezikovne motnje in temu primeren je rezultat na zastavljeno vprašanje.

Zanimalo me je tudi, kateri dejavnik po mnenju vzgojiteljic oz. vzgojiteljev najbolj vpliva na razvoj otrokovega govora v predšolskem obdobju?

Graf 2: Dejavniki, ki vplivajo na razvoj otrokovega govora v predšolskem obdobju

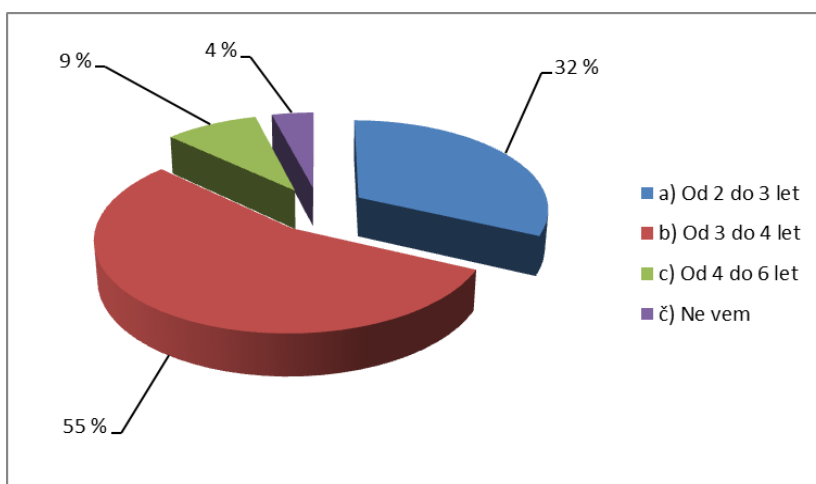

Na vprašanje *Kateri dejavnik po vašem mnenju najbolj vpliva na razvoj otrokovega govora v predšolskem obdobju?* je v 49 % anketiranih vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo, da je to družinsko okolje. Tudi mnenja strokovnjakov so enaka, saj gre v tem primeru tudi za posnemovalne vzorce govora in prepričana sem, da se tega dobro zavedajo tudi vzgojiteljice oz. vzgojitelji, kar se odraža v rezultatu.

Mnenja strokovnjakov sem navedla na 12. strani diplomske naloge.

V nadaljevanju me je zanimalo, v katerem starostnem obdobju otrok razume določeno število besed in določene zahteve.

Graf 3: Otrokovo razumevanje števila besed glede na starostno obdobje

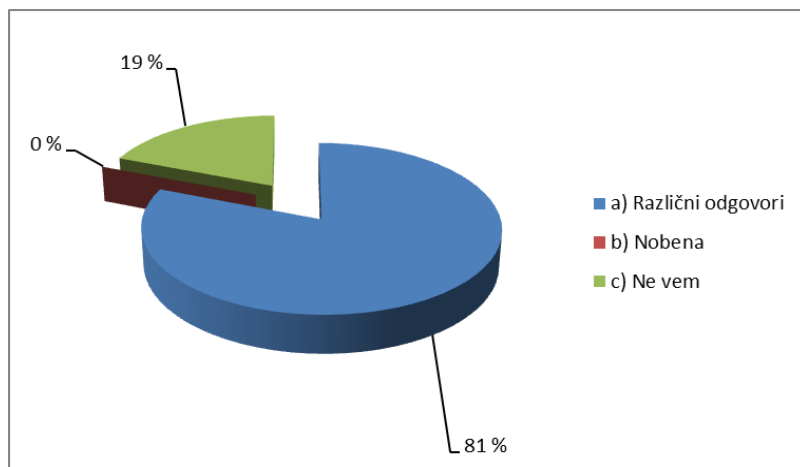

Na vprašanje *V kateri starosti po vašem mnenju otrok razume od 800 do 1000 besed, odgovarja na različne zahteve, ki vsebujejo besede »na«, »pod«, »gor«?* je 55 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo, da je to v obdobju od 3. do 4. leta starosti. Marjanovič Umek (1990, str. 31) pa navaja, da se to zgodi že v obdobju od 2. do 4. leta otrokove starosti.

Menim, da je rezultat na dano vprašanje sprejemljiv, saj gre tukaj za tanko ločnico. Prepričana pa sem, da pri tem igra veliko vlogo spodbudno okolje, ki otroku omogoča osvojitve dane količine besed in razumevanje zahtev.

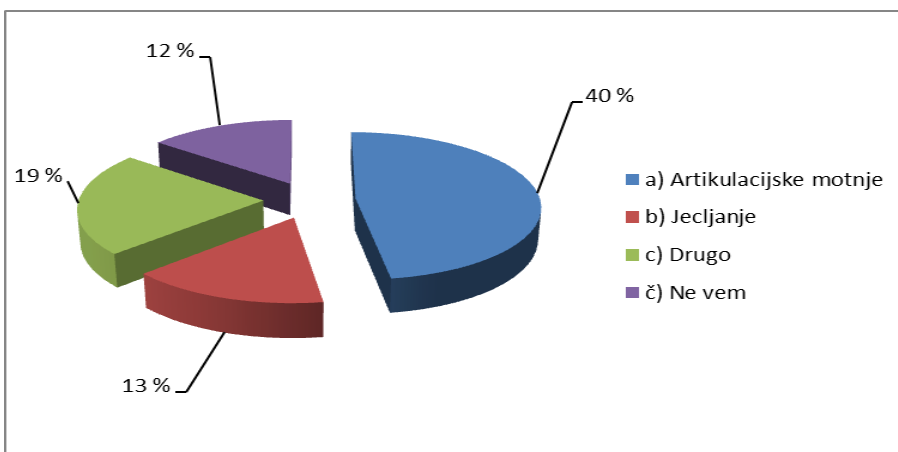
Zanimalo me je, katera je najpogostejša govorno-jezikovna motnja v predšolskem obdobju?

Graf 4: Najpogostejša govorno-jezikovna motnja v predšolskem obdobju

Na zastavljeno vprašanje je 81 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo z različnimi odgovori. V naslednjem grafu sem odgovor a) iz grafa 4 predstavila v odstotkih.

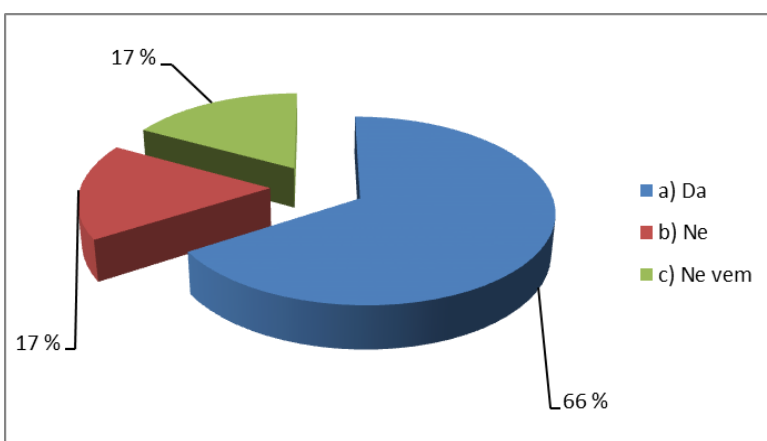
Vprašanje mi je bilo v pomoč, da sem lahko prišla do rezultata na način, v katerem anketiranim osebam niso bili vnaprej dani odgovori.

V danem primeru je 40 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo, da je najpogostejša govorno-jezikovna motnja artikulacijska motnja. Strokovnjaki kot npr. Žnidarič (Žnidarič, 1993, str. 63) navaja, da je artikulacijska motnja najpogostejša govorno-jezikovna motnja otroka v predšolskem obdobju.

V nadaljevanju me je zanimalo, ali vzgojiteljice oz. vzgojitelji zaznajo govorno-jezikovno motnjo otroka v predšolskem obdobju.

Graf 5: Strokovna kompetentnost vzgojiteljic oz. vzgojiteljev pri zaznavanju govorno-jezikovne motnje

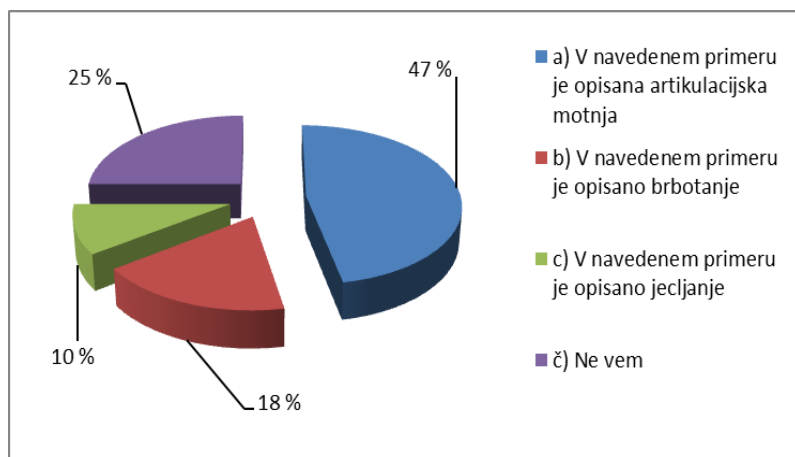

Na vprašanje *Ali menite, da ste kot vzgojiteljica oz. vzgojitelj dovolj strokovno kompetentni, da zaznate govorno-jezikovno motnjo pri otroku v predšolskem obdobju?* je 66 % anketiranih odgovorilo pritrdilno, kar je podatek, ki me je negativno presenetil. Sama sem mnenja, da bi vzgojiteljice oz. vzgojitelji morali prepoznati pri otroku govorno-jezikovno

motnjo.

Nadalje me je zanimala opredelitev vzgojiteljic oz. vzgojiteljev, za katero govorno-jezikovno motnjo gre v danem primeru.

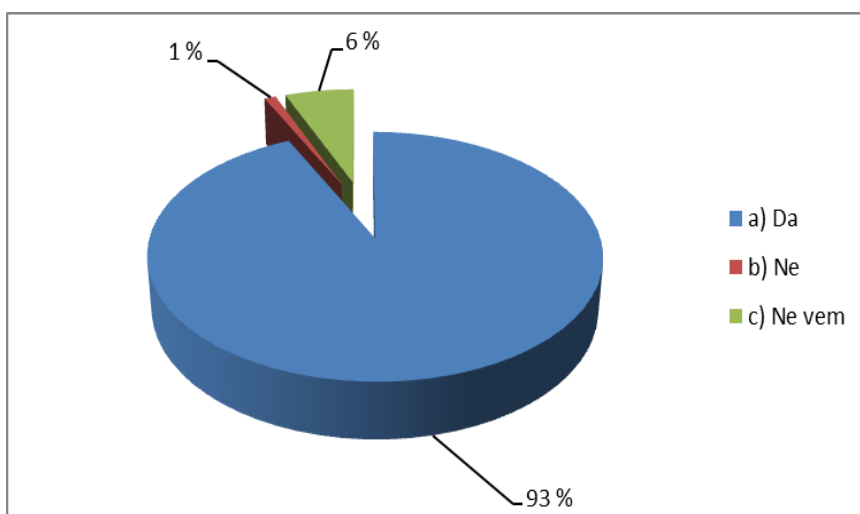
Graf 6: Vrsta govorno-jezikovne motnje

V šestem vprašanju sem glede na navedeni primer (*Otrok ima kratkoročno pozornost, govori prehitro, ima motnje v percepciji, motnje v artikulaciji, običajno je nemiren, težko se podreja normam okolja, svoje govorno-jezikovne motnje se ne zaveda.*) spraševala po vrsti govorno-jezikovne motnje. 47% vzgojiteljic oz. vzgojiteljev je odgovorilo, da gre za artikulacijsko motnjo. Pravilen odgovor je brbotanje. Menim, da je za vzgojiteljico oz. vzgojitelja pomembno, da pri otroku zazna govorno-jezikovno motnjo in je s strokovnega vidika vzgojiteljice oz. vzgojitelja to dovolj. Glede na zaznavo vzgojitelj poda mnenje in predlaga pregled pri strokovnjaku (logopedu).

V nadaljevanju me je zanimalo, ali prizadetost slušnega aparata vpliva na govorno-jezikovno zmožnost (razvoj).

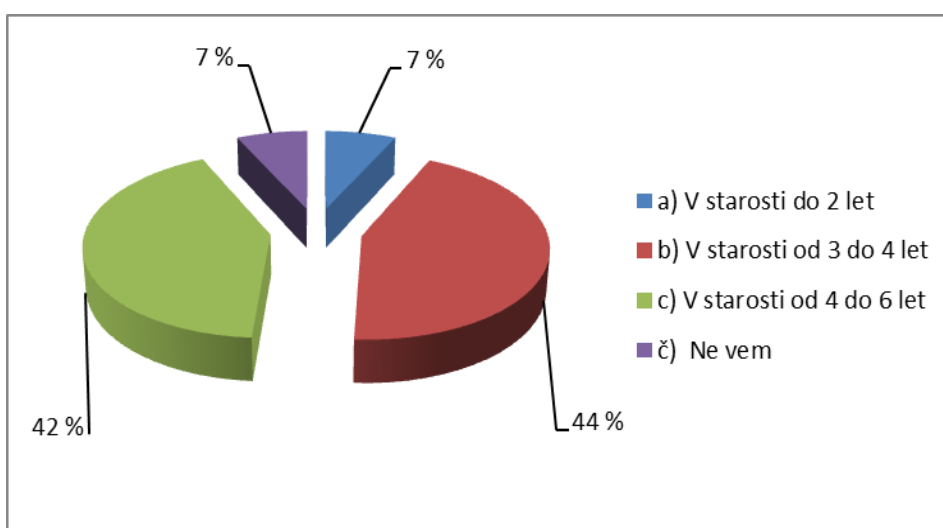
Graf 7: Prizadetost slušnega aparata v povezanosti z govorno-jezikovnim razvojem otroka

Na vprašanje *Ali menite, da prizadetost slušnega aparata (sluha) vpliva na razvoj otrokove govorno-jezikovne zmožnosti v predšolskem obdobju?* je 93% vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo pritrdilno.

V nadaljevanju me je zanimalo, katero je starostno obdobje, ko lahko govorimo o govorno-jezikovni motnji predšolskega otroka.

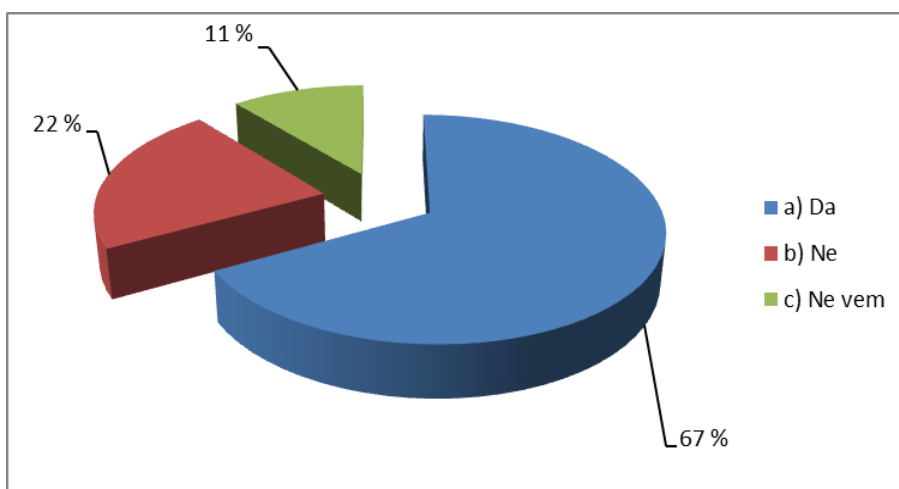
Graf 8: Starostna meja, pri kateri zaznamo govorno-jezikovno motnjo predšolskega otroka

Na vprašanje *Pri kateri starostni meji po vašem mnenju zaznamo, ali gre pri otroku za govorno-jezikovno motnjo?* je 44 % anketiranih vzgojiteljic oz. vzgojiteljev menilo, da je to starostna meja od 3. do 4. leta. Da je to od 4. do 6. leta otrokove starosti, je menilo 42% vzgojiteljic oz. vzgojiteljev. Tudi pri tem vprašanju gre za tanko ločnico in je individualni primer ponovno pokazatelj ali je to obdobje od 4. do 6. leta ali pa se to zgodi že leto prej, od 3. do 4. leta.

Nadalje me je zanimalo, ali govorimo o govorno-jezikovni motnji tudi v primeru prirojene napake govornega aparata.

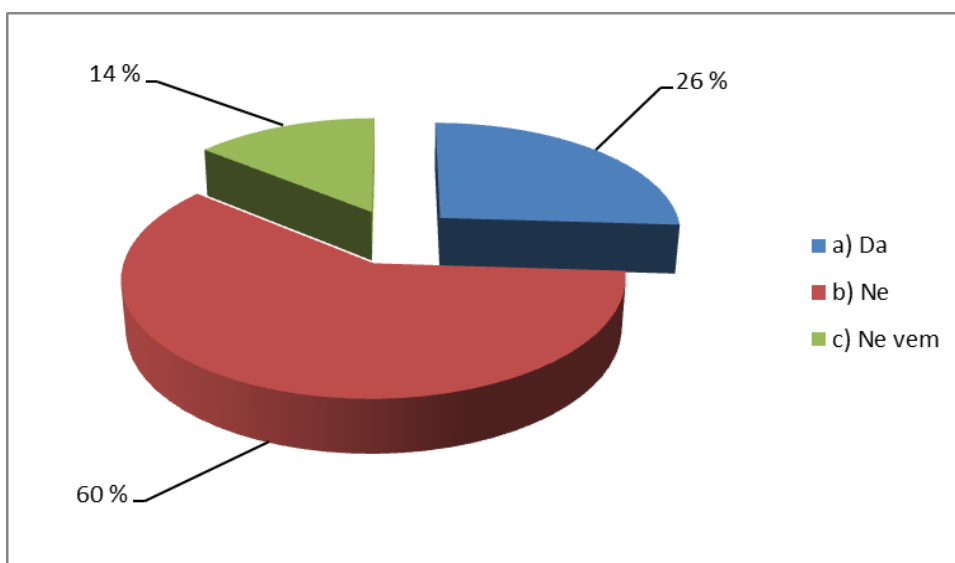
Graf 9: Prirojena napaka govornega aparata

Na vprašanje *Ali menite, da o govorno-jezikovni motnji govorimo tudi v primeru prirojene napake govornega aparata?* je 67 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo z »da«. Dejstvo, da je tudi to govorno-jezikovna motnja ni dvoumno, saj se pri večini primerov takšne prirojene napake pojavi artikulacijska motnja.

Nadalje me je zanimalo, kaj menijo vzgojiteljice oz. vzgojitelji o svoji strokovni kompetentnosti.

Graf 10: Strokovna kompetentnost vzgojiteljic oz. vzgojiteljev

Na vprašanje *Ali menite, da o govorno-jezikovni motnji govorimo tudi, če gre za prirojeno napako govornega aparata?* je 67 % vzgojiteljic oz. vzgojiteljev odgovorilo pritrdilno.

3.6.1 Rezultati po hipotezah

Hipoteza 1 je potrjena, saj je iz rezultatov na šesto vprašanje iz ankete razvidno, da vzgojiteljice oz. vzgojitelji prepoznajo pogoste govorno-jezikovne motnje, ne pa tudi manj pogoste govorno-jezikovne motnje. V danem primeru je bila opisana govorno-jezikovna motnja brbotanja, vzgojiteljice oz. vzgojitelji pa so se najpogosteje odločili za odgovor artikulacijske motnje.

Hipoteza 2 je potrjena, saj je iz rezultatov na deseto vprašanje iz ankete razvidno, da se vzgojiteljice oz. vzgojitelji zavedajo svoje omejene kompetentnosti pri opredelitvi v primeru govorno-jezikovne motnje pri predšolskem otroku.

3.7 Sklepne ugotovitve

V empirični raziskavi, ki sem jo predstavila v drugem delu moje diplomske naloge, sta potrjeni moji hipotezi, da vzgojiteljice oz. vzgojitelji prepoznajo vrste najpogostejših

govorno-jezikovnih motenj, ne pa tudi manj pogoste govorno-jezikovne motnje ter zavedanje vzgojiteljic oz. vzgojiteljev, da niso strokovno kompetentni, da bi lahko natančno opredelili govorno-jezikovno motnjo pri predšolskem otroku.

Govorni razvoj je v življenju človeka ključnega pomena. Vzgojiteljice in vzgojitelji se moramo zavedati, da predšolski otrok velik del dneva preživi v vrtcu in da lahko vzgojiteljica oz. vzgojitelj pravilno prepozna in ukrepa v primeru govorno-jezikovne motnje le s strokovnostjo in zavedanjem svoje kompetence. Ker je razvoj govora tako pomemben prav v predšolskem obdobju, nam ne more biti vseeno, kako se bo razvijal in kakšno vlogo bo pri njegovem razvoju odigrala vzgojiteljica oz. vzgojitelj.

Ustrezna strokovna usposobljenost vzgojiteljice oz. vzgojitelja je poleg tega, da otroku prisluhne, pomemben dejavnik, ki močno vpliva na pravilen način postopka v primeru zaznavanja govorno-jezikovne motnje predšolskega otroka.

Moji predlogi za rešitev in izboljšanje obstoječe situacije so sledeči:

- stalno strokovno izpopolnjevanje vzgojiteljic oz. vzgojiteljev na jezikovnem področju, še posebej na področju govorno-jezikovnih motenj;
- organizirana predavanja strokovnjakov (specialnih pedagogov, logopedov, psihologov) v vrtcu, na katera bi povabili starše predšolskih otrok;
- redna mesečna srečanja vzgojiteljic oz. vzgojiteljev z logopedom.

IV LITERATURA IN VIRI

1. Britansko zdravniško združenje. (1992). *Družinska zdravstvena enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
2. De Saussure, F. (1997). *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: Dan.
3. Goden, M. (1999). *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.
4. Kranjc, S. (1999). *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
5. Kranjc, S. (2006). *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Založba Izolit, d.o.o., Mengeš
6. Marjanovič Umek, L. (1990). *Mišljenje in govor predšolskega otroka*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
7. Marjanovič Umek, L., Kranjc, S., Fekonja, U. (2006). *Otroški govor: razvoj in učenje*. Domžale: Založba Izolit, d.o.o.
8. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za šolstvo. (1999). *Kurikulum za vrtce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za šolstvo.
9. Omerza, Z. (1972). *Govorne napake*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
10. Sagadin, J. (1993). *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
11. Skubic, D. (2004). *Pedagoški govor v vrtcu in prvem razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
12. Toporišič, J. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
13. Vasić, S. (1990). *Govor u razredu*: Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
14. Vizjak Kure, T. (2010). *Spodbujanje razvoja senzorične, motorične, kognitivne, govorne in jezikovne funkcije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
15. Vrbovšek, B. (2006). *Kakovost v kurikulumu za vrtce od načel do izvedbe*. Ljubljana: Založba Supra.
16. Vrbovšek, B. (2010). *Kakovost v izvedbenem kurikulumu v prvem starostnem obdobju*. Ljubljana: Založba Supra.
17. Wilken, E. (2012). *Jezikovno spodbujanje otrok z Downovim sindromom*. Ljubljana: Sekcija za Downov sindrom pri Društvu Sožitje in Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

18. Žnidarič, D. (1993). *Otrokov govor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

V PRILOGA

ANKETNI VPRAŠALNIK

Spoštovana vzgojiteljica, spoštovani vzgojitelj!

Moje ime je Monika Benda in sem študentka dodiplomskega študija Pedagoške fakultete na Univerzi v Ljubljani, smer predšolska vzgoja. V diplomski nalogi se ukvarjam s problematiko govorno-jezikovnih motenj otrok v predšolskem obdobju, zato Vas prosim, da si vzamete nekaj časa in odgovorite na vprašanja.

Vprašalnik je anonimen. Prosim Vas, da izpolnjen vprašalnik vstavite v priloženo kuverto, kuverto zalepite in oddate osebi, ki Vam bo vprašalnike razdelila.

Za sodelovanje se Vam zahvaljujem in Vas pozdravljam.

Monika BENDA

Anketni vprašalnik za vzgojiteljice oz. vzgojitelje

- 1. V katerem primeru govorimo o govorno-jezikovni motnji?**
 - a) Difuzija.
 - b) Disfazija.
 - c) Disfonija.
 - č) Ne vem.

- 2. Kateri dejavnik po Vašem mnenju najbolj vpliva na razvoj otrokovega govora v predšolskem obdobju?**
 - a) Genetski dejavniki.
 - b) Otrokov spol.
 - c) Družinsko okolje.
 - č) Socialno-ekonomsko stanje družine.
 - d) Vrtec.

- 3. V kateri starosti po Vašem mnenju otrok razume od 800 do 1000 besed, odgovarja na različne zahteve, ki vsebujejo besede »na«, »pod«, »gor«?**
 - a) Od 2 do 3 let.
 - b) Od 3 do 4 let.
 - c) Od 4 do 6 let.
 - č) Ne vem.

- 4. Katera govorno-jezikovna motnja se po Vašem mnenju najpogosteje pojavlja pri otrocih v predšolskem obdobju?**
 - a) _____.
 - b) Nobena.
 - c) Ne vem.

- 5. Ali menite, da ste kot vzgojiteljica oz. vzgojitelj dovolj strokovno kompetentni, da zaznate govorno-jezikovno motnjo pri otroku v predšolskem obdobju?**
 - a) Da.
 - b) Ne.
 - c) Ne vem.

6. Ali morda veste, za katero govorno-jezikovno motnjo gre v naslednjem primeru?

Otrok ima kratkoročno pozornost, govori prehitro, ima motnje v percepciji, motnje v artikulaciji, običajno je nemiren, težko se podreja normam okolja, svoje govorno-jezikovne motnje se ne zaveda.

- a) V navedenem primeru je opisana artikulacijska motnja.
- b) V navedenem primeru je opisano brbotanje.
- c) V navedenem primeru je opisano jecljanje.
- č) Ne vem.

7. Ali menite, da prizadetost slušnega aparata (sluha) vpliva na razvoj otrokove govorno-jezikovne zmožnosti v predšolskem obdobju?

- a) Da.
- b) Ne.
- c) Ne vem.

8. Pri kateri starostni meji po Vašem mnenju zaznamo, ali gre pri otroku za govorno-jezikovno motnjo?

- a) V starosti do 2 let.
- b) V starosti od 3 do 4 let.
- c) V starosti od 4 do 6 let.
- č) Ne vem.

9. Ali menite, da o govorno-jezikovni motnji govorimo tudi v primeru prirojene napake govornega aparata?

- a) Da.
- b) Ne.
- c) Ne vem.

10. Ali menite, da kot vzgojiteljica oz. vzgojitelj lahko staršem potrdite, da gre pri njihovem otroku za določeno govorno-jezikovno motnjo, npr. jecljanje?

- a) Da.
- b) Ne.
- c) Ne vem.